

DESPRE PROBLEMA CIMERIANĂ ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN LUMINA ULTIMELOR CERCETĂRI

DE

ADRIANA STOIA

Cimerienii (κιμμέριοι = Cimneri) reprezintă una din cele mai vechi populații cunoscute după nume din antichitate. Conform tradiției transmise de Herodot¹, sciții i-au alungat pe cimerieni de pe țărmul Mării Negre.

Cel mai vechi izvor istoric în care sint menționați *cimerienii* este Homer². Dealtfel, din scrierile lui Strabo³ aflăm că: „... pe vremea lui Homer, sau puțin înaintea lui, a avut loc invazia cimerienilor (în Asia) pînă în Elida și în Ionia...”, ceea ce ar justifica momentul apariției acestei populații în izvoarele literare.

Numele cimerienilor (ca și al sciților dealtfel) apare nu numai în izvoarele grecești, dar și în documentele asiriene și lidiene. În legătură cu populația războinică cu care statele Asiei Mici intră în conflict la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al VII-lea este folosit în documente numele de *GIMMIRAI*. Această perioadă de mari tulburări este marcată de invadarea înainte de 714 i.e.n. a unei părți a regatului Urartu⁴ ca urmare a victoriei repurtate asupra lui Rusas I și Sargon al II-lea. În jurul anului 678 i.e.n. se seamnează și victoria regelui asirian Assarhadon, în alianță cu sciții; această înfrîngere îi face pe cimerieni să atace Frigia. În timpul lui Assurbanipal sint din nou respinși, ceea ce îi determină ca între 655 și 652 să atace Lydia și cetățile din Ionia. În tot cursul secolului al VII-lea cimerienii, uneori aliați cu popoarele tracice (treri, bithyni, thyni), au fost mereu prezenți în Anatolia, în conflict cu asirienii și mai ales cu lidiinii⁵. Pe la 637, în urma unui atac al asirienilor și datorită înaintării victorioase a sciților, „regatul cimerian” este redus la o porțiune din Cappadocia (denumită întotdeauna *GIMIR*)⁶. Abia la începutul secolului al VI-lea regele lidian Alyates îi izgonește definitiv din Asia Mică⁷.

¹ Herodot, *Istoriei*, IV, 11 și urm.

² Homer, *Odiseea*, XI, 12–19.

³ Strabo, *Geografia*, I, 1, 1p; I, 2, 9; III, 2, 12.

⁴ M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 32.

⁵ I. T. Lehmann-Haupt, RE, 11, 1922, *Kimmerier*, col. 397; A. Vulpe, *cimerienii*, în *Dictionar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 162.

⁶ M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 36.

⁷ Herodot, *Istoriei*, I, 16.

Deși știrile despre prezența cimerienilor în Asia Mică sînt numeroase, ele nu ne permit totuși să precizăm dacă sediul puterii lor se afla în nordul Mării Negre (de unde făceau incursiuni în sud, fie prin Caucaz, fie prin Peninsula Balcanică), sau chiar în Anatolia (în care caz ar fi vorba de permanența lor în acest spațiu timp de aproximativ 150 de ani). Nu putem preciza nici dacă cimerienii pomeniți în nordul Mării Negre și cei pomeniți în documentele ce privesc Anatolia ascultau de același stăpîn; ar putea fi vorba de două ramuri independente ale aceleiași neam⁸.

Istoria cimerienilor, așa cum reiese din documentele scrise, a impus cercetătorilor căutarea dovezilor vieții lor materiale și spirituale într-un cadru destul de imprecis. Prudența ne cere păstrarea limitelor în timp și spațiu documentate de izvoarele scrise; deci cercetarea arheologică trebuie îndreptată în primul rînd asupra spațiului din nordul Mării Negre și a Anatoliei, în perioada cuprinsă între secolele al X-lea și al VII-lea î.e.n.

Problema cimeriană a fost mult dezbătută, mai ales în perioada interbelică, deoarece pe un teritoriu foarte vast — între Caucaz și Europa Centrală — s-au descoperit piese de harnașament și reprezentări de artă animalieră datînd dintr-o perioadă anterioară sciților, piese ce s-a căutat a se interpreta ca fiind cimeriene, pornindu-se de la faptul că aceștia erau „un popor de călăreți”. Dicuțiile s-au purtat atît asupra etnicului și rolului istoric al acestei populații, cît și asupra localizării și plasării lor în timp.

În legătură cu spațiul în care au trăit cimerienii avem mențiunile lui Herodot și Strabo despre prezența cimerienilor pe țărmul nordic al Mării Negre. Eschil, ca și autorii anterior pomeniți, citează cîteva nume de localități situate pe locul unde mai tirziu va fi regatul Bosporan: Strimtoarea Kerci = Bosporul cimerian; o parte a strimtorii Panticapaeum = „loc de trecere Cimerian”; două orașe care poartă numele de Kimmerikon sau Kimmerie de pe malurile strimtorii Kerci. Dealtfel întreaga țară este descrisă de Herodot ca „țara cimerienilor” (în special partea de nord a peninsulei Taman, care este separată cu un val de pămînt, ce se crede a fi cimerian⁹, de restul peninsulei). Ca urmare, unii cercetători localizează pe cimerieni în acest spațiu. Spre deosebire de aceștia, alții consideră că nucleul de bază al cimerienilor se plasează în regiunile de stepă din nordul Mării Negre (unde se stabilesc și sciții mai tirziu), în timp ce peninsula Kerci reprezintă doar granița de SE a teritoriului stăpînit de aceștia, menținerea în această regiune a denumirilor enumerate mai sus fiind explicabilă tocmai prin caracterul de zonă limitrofă al peninsulei¹⁰.

Discuțiile au fost și mai aprinse în jurul etnicului cimerienilor, fără să putem considera, cel puțin pînă la ora actuală, că problema a fost rezolvată. Părerile sînt împărțite. Pornind de la citatul din Strabo „... Cimerienii, care se numesc și treri, sau numai o seminție de-a lor, au făcut de multe ori incursiuni în regiunile din dreapta Pontului, și în

⁸ A. Vulpe, *op. cit.*, p. 162.

⁹ Herodot, *op. cit.*, IV, 11 și urm.; M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 37.

¹⁰ A. I. Terenojkin, *Kimmericy*, Kiev, 1976, p. 11.

cele din continuarea acestora..”¹¹, unii cercetători optează pentru originea tracă a acestei populații; dar citatul respectiv poate fi suspectat fără suportul unor dovezi arheologice incontestabile, deoarece ambele popoare fiind pomenite în documente ca făcând la sfârșitul secolului al VII-lea raiduri în Anatolia de vest¹² autorul antic a putut face confuzie între aceste două populații.

A doua ipoteză a fost formulată pe baza rezonanței iraniene a unor nume de regi (vezi în acest sens: Teuspa, Sandaksatru, eventual Dugdame — Lygdamis —). Argumentul nu este convingător, deoarece numele căpeteniilor nu oglindește în mod obligatoriu etnicul populației.

În legătură cu această problemă mai există și o a treia ipoteză conform căreia cimerienii nu făceau parte din nici una dintre familiile de limbă și popoare cunoscute.

P. Reinecke folosește denumirea de „cerc cultural nord traco-cimerian” („nordtrakisch-Kimmerisches”) pentru a caracteriza din punct de vedere arheologic descoperirile corespunzând perioadei Ha C din Europa de SE. Ideea lui Reinecke este rezultatul unor tendințe manifestate în cercetările anterioare¹³. Astfel, autorul pornește de la constatarea lui M. Ebert conform căreia descoperirile de la Mihalkow-Fokorú-Dalj constituie un fenomen independent ce suferă influența stilului tradițional local al epocii bronzului și chiar a unor forme orientale; luând în considerație analogiile remarcate de Hoernes asupra unor piese din acest cerc cultural cu cultura Caucazului de nord, la începutul epocii fierului, ca și relațiile stabilite de Hadaczek între tezaurul de la Mihalkow și cimerieni, P. Reinecke introduce termenul de „cerc cultural traco-cimerian”¹⁴.

V. Pârvan, vrînd să denumească pe purtătorii culturii care, potrivit concepției lui, a fost distrusă de sciți, se referă la cimerieni. În sprijinul acestei idei invocă și caracterul, considerat iranian de el, al agatirșilor, care în vremea lui Herodot se tracizaseră. Concepția lui este din punct de vedere arheologic asemănătoare celei a lui Reinecke. Pârvan n-a cunoscut în timpul redactării lucrării sale *Getica* lucrarea lui Reinecke apărută în Germania, 9, 1925¹⁵. Potrivit părerii lui Pârvan, la un moment dat (aproximativ anul 1000 î.e.n.) cînd sciții încep să exercite o presiune puternică asupra cimerienilor, aceștia au intrat în Transilvania și în nordul Peninsulei Balcanice. Ecoul perturbațiilor provocate de aceste penetrații ar fi fost îngroparea unui mare număr de tezaure de aur și bronz. Autorul este convins însă că pe la 1000 î.e.n. „geto-cimerienii” formau o sferă economică și culturală aparte care asigura un contact permanent între Alpi și Caucaz. Reiese că, în mod independent, Pârvan și Reinecke, încercînd să explice faptele arheologice între sfârșitul ultimei perioade a bronzului și ceea ce se credea la acea vreme a fi reprezentat invazia sci-

¹¹ Strabo, *op. cit.*, I, 31; M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 39.

¹² A. Vulpe, *op. cit.*, p. 162.

¹³ M. Ebert, *Südrussland in Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921, p. 37; K. Hadaczek, *Zlote skrabry michalkowskie*, Cracovia, 1904 (după J. Harmatta, *ArchÉrt*, 7—9, 1946—1948, p. 80—81); M. Hoernes, *Jarhbuch der Kaiserliche Zentral Kommission*, 4, 1906, p. 73 și urm. (Harmatta, *op. cit.*, p. 80—81).

¹⁴ P. Reinecke, *Germania*, 9, 1925, p. 50 și urm.

¹⁵ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 765: vezi și I. Nestor, *BerRGK*, 22, 1932, p. 108 și nota 437.

tică de pe la 700 î.e.n., au atribuit cimerienilor un rol important în aceste evenimente. Tezaurile cimeriene ale lui Pârvan se înscriu astfel în cercul traco-cimerian a lui Reinecke, dar, în timp ce cercetătorul român plasează descoperirile „geto-cimeriene” în Bronz IV (respectiv Ha A—B în sistemul Reinecke), după autorul german cercul traco-cimerian se încadrează în hallstattul tirziu (Lia C—D).

Publicarea tezaurului de la Stillfried de către K. Willvonseder l-a determinat pe I. Nestor¹⁶ să încerce clasificarea tipologică, evolutivă și din punctul de vedere al difuziunii a zăbalelor și pieselor de harnașament din sfera culturală traco-cimeriană, asemănătoare cu cele descoperite la Stillfried. Piesele în discuție sînt răspindite în zonele de stepă, din Europa Centrală pînă în Asia Anterioară, în nordul Balcanilor — cu unele ramificații spre Grecia. I. Nestor nu este de acord cu stabilirea unor relații directe între zăbalele de stil animalier de la Stillfried și stilul animalier scitic, insistînd asupra faptului că sfera zăbalelor este legată de descoperirile de la Mihalkow-Fokorú-Dalj (caracteristice cercului traco-cimerian), ambele grupuri de descoperiri avînd aceeași arie geografică de difuziune și datînd din aceeași perioadă — Ha C—D —. Cercetătorul român a adoptat teoria lui Reinecke, considerînd zăbalele ca un element al acestei sfere traco-cimeriene foarte complexe. El nu admite însă prezența cimerienilor în Rusia meridională decît în secolul al X-lea (și nu în secolul al XIV-lea cum socotea Pârvan), fixînd data apariției lor în Europa Centrală în secolul al VIII-lea. După părerea sa, descoperirile din Transilvania și Ungaria Orientală incluse în sfera traco-cimeriană cuprind mai multe elemente trace (vezi brățările terminate cu spirale duble și discurile de aur, atît de frecvente în depozite), în timp ce pentru tezaurile de la Mihalkow-Fokorú-Dalj el încearcă să demonstreze mai mult o „tendință” cimeriană.

Relația stabilită de Hoernes între tezaurul de la Mihalkow și Caucaz l-a determinat pe Reinecke să încerce legarea descoperirilor din regiunea Koban cu cele incluse în sfera traco-cimeriană, iar pe Fr. Hančar¹⁷ să studieze civilizația Koban. Conform opiniei lui Hančar — formulată de altfel cu prudență —, după mărturiile antropologice și în urma analizării stilului animalier din Caucaz, cimerienii au apărut în Caucaz aproximativ pe la anul 1000 î.e.n., suprapunînd un strat local de caracter autohton. După același autor, aceștia au jucat un rol esențial în dezvoltarea civilizației kobaniene — datată pe la anul 1000 — ca și stilul animalier din Caucazul de nord.

Cercetările lui I. Nestor și Fr. Hančar păreau să demonstreze că teoria lui Reinecke privind cercul cultural traco-cimerian este justă. A. Alföldi¹⁸ este cel care pune în legătură problema cimeriană cu istoria tracilor de nord, socotînd posibil ca unificarea și organizarea triburilor trace septentrionale din secolele VIII—VII să fi fost provocată de un val de călăreți nomazi, presciticsi, care au sfîrșit prin a fi asimilați de traci. Lucrarea lui W. Sulimirski¹⁹ se înscrie în seria acelor care au la bază ideea sferei culturale traco-cimeriene. După opinia acestui autor influența

¹⁶ I. Nestor, *op. cit.*, p. 104 și urm.

¹⁷ Fr. Hančar, *JPEK*, 10, 1935, p. 49 și urm.

¹⁸ A. Alföldy, *CAH*, XI, 1936, p. 77.

¹⁹ W. Sulimirski, *WPZ*, 25, 1938, p. 129 și urm.

traco-cimeriană pătrunde în Galiția prin Transilvania, pe la 700 i.e.n. când cercetătorul remarcă o schimbare radicală a curentelor care domină această regiune. Din punct de vedere cronologic, în perioada denumită de el „traco-cimeriană” (700—500), Sulimirski distinge două faze: prima este rezultatul unui șoc venind din Transilvania pe la 700 — fază ce coincide cu descoperirile de caracter traco-cimerian și transilvănean —, și cea de-a doua fază ce se caracterizează prin legăturile Galiției cu regiunea pontică. Ca limită între aceste două faze este plasat tezaurul de la Mihalkow.

Mergînd pe ideea exprimată de I. Nestor, conform căreia zăbalele reprezintă un element al sferei traco-cimeriene, S. Gallus și T. Horvath²⁰ studiază zăbalele descoperite pe teritoriul Ungariei (Gallus) și stabilesc difuziunea euroasiatică a zăbalelor prescitice (Horvath), fiind de acord în a admite că la sfîrșitul secolului al IX-lea s-a produs o imigrare în Ungaria a triburilor caucaziene care au trecut prin Rusia meridională. Horvath are prudența de a menționa faptul că această ipoteză va trebui fundamentată prin noi descoperiri dacă nu cumva acestea vor aduce argumente în favoarea unei alte posibilități — și anume transformarea agricultorilor stabiliți în Ungaria în călăreți nomazi, proces ale cărei origini trebuie căutate într-o perioadă anterioară. Tipologia și cronologia lui S. Gallus este diametral opusă teoriei originii orientale, ceea ce l-a obligat pe T. Horvath să accepte separarea elementelor de factură orientală dintre diferitele tipuri de zăbale, elemente ce devin astfel rămășițe ale imigrării unor grupe etnice caucaziene pe teritoriul Ungariei. Ca urmare a publicării studiului celor doi cercetători maghiari s-a ridicat problema elucidării relațiilor dintre Caucaz și Occident (cultura Koban și sfera hallstattiană), ținînd cont de diferitele tipuri de zăbale. Fr. Holste este cel care a examinat poziția cronologică a zăbalelor traco-cimeriene, constatînd că apariția lor poate fi fixată la trecerea de la Ha B la Ha C. El insistă asupra faptului că zăbalele traco-cimeriene trebuie considerate ca un fenomen recent în Europa Centrală, apariția lor marcînd începutul hallstattului evoluat. Formarea cercului traco-cimerian este de pus în legătură, după părerea sa, cu deplasarea cimerienilor în Asia Anterioară, la sfîrșitul secolului al VIII-lea²¹.

Ipotezele emise de-a lungul anilor și prezentate de noi în paginile anterioare au fost trecute în revistă de J. Harmatta, care s-a oprit și el asupra pieselor de harnașament și zăbalelor²². Conform concepției lui Harmatta nu se poate vorbi nici de o sferă culturală „traco-cimeriană” etnic omogenă și nici de una „prescitică” corespunzătoare unei civilizații uniforme a populațiilor de călăreți nomazi. Apariția „urmelor” cimeriene în regiunea dunăreană și în Ungaria Orientală este legată de mijlocul secolului al VIII-lea și el presupune că în acest moment se produce un contact între populațiile de călăreți și veneții și ilirii ce locuiau teritoriul ungar; pentru a contrabalansa efectul tacticii cimerienilor, aceste populații au început să se preocupe într-o măsură mult mai mare de creșterea calului

²⁰ S. Gallus—T. Horvath, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, DissPann, II, 1939, 9.

²¹ Fr. Holste, WPZ, 27, 1940, p. 7 și urm.

²² J. Harmatta, *op. cit.*

și au creat, după modelele de os și metal cimeriene, o varietate nouă de piese „cimeriene”. Tipurile acestea occidentale au avut însă și ele influență asupra tipurilor venite din Orient, fapt ce a dus la crearea unor forme mixte. Discuția purtată în jurul etnicului acestei populații de călăreți pornește de la un pasaj din Herodot; conform interpretării date de J. Harmatta, din punct de vedere etnic imperiul cimerian se compunea din „clasa conducătoare” de origine iraniană și populațiile trace și caucaziene subjugate.

Mult discutatele piese cimeriene au intrat și în atenția lui Mircea Rusu²³, care, ocupându-se de piesele de harnașament descoperite pe teritoriul României a scos din rîndul obiectelor „cimeriene” un număr de 12, ceea ce a făcut să scadă „rolul determinant al cimerienilor” rol care l-a jucat — așa cum de altfel era firesc — populația autohtonă. Ulterior, același cercetător constată în seriile de depozite stabilite pentru perioada în discuție, pe lângă obiecte evoluate firesc din seriile anterioare, și piese de harnașament de origine răsăriteană²⁴. După opinia sa, cele mai multe din depozitele grupei Șomartin se caracterizează prin frecvența mare a tezaurelor de aur (Biiu, Bihor, Boarta, Firiteaz, Oradea). Ascunderea depozitelor din aceste serii a fost pusă de autor pe seama luptelor între traco-cimerieni și localnici. Cercetătorul considera că prezența pieselor de factură cimeriană nu poate fi explicată numai prin relațiile economico-culturale existente ci și prin incursiunile războinice ale unor populații traco-cimeriene dinspre est spre centrul Europei, populații care ar fi fost asimilate de masa populației locale. Chestiunea, după cum vom vedea, se prezintă altfel în stadiul actual al cercetărilor. Același autor, luînd în discuție descoperirile din Cîmpia panonică, le consideră rămășițe ale traco-cimerienilor asimilați de populația locală — identificată de el ca sigini.

În lucrarea sa din 1966 J. Harmatta reia discuția și, pornind de la mențiunile lui Herodot, vorbește despre agatirși și sigini ca despre membri ai confederației tribale cimeriene, așezați în Transilvania și Cîmpia Ungară înainte de venirea sciților. După opinia sa, sfărîmarea confederației cimeriene la începutul secolului al VI-lea a determinat apariția în documente a acestor populații sub numele lor tribal independent. Conform concepției sale cultura materială a cimerienilor este în primul rînd caracterizată de obiectele metalice ale culturii Koban²⁵.

O opinie asemănătoare expune și A. Vulpe care înclină să considere pe agatirși și sigini ca seminții infiltrate în lumea nord-tracică în urma distrugerii uniunii politice cimeriene de către sciți în secolul al VII-lea. A. Vulpe atribuie agatirșilor grupul de morminte din bazinul superior al Mureșului (grupul Ciumbud), grup ce pare să fi înlocuit aici cultura Basarabi, atestată prin numeroase descoperiri în secolul al VIII-lea și începutul secolului al VII-lea i.e.n²⁶.

În ultimii ani a fost identificat în estul Ungariei, în cadrul unor necropole sau morminte izolate, un nou grup cultural de origine certă

²³ Mircea Rusu, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 160—180.

²⁴ *Idem*, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 195—204.

²⁵ J. Harmatta, *AntTan*, 13, 1966, 1, p. 108—116.

²⁶ A. Vulpe, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 179 și urm.

răsăriteană, aparținind orizontului „prescitic”²⁷ și datînd din Ha B. Faptul că purtătorii lui apar în Ungaria aproximativ cu un secol mai devreme decît sînt documentați pe teritoriul României ne poate face să credem că pentru patria noastră ar fi vorba doar de o influență indirectă, dinspre Cimpia panonică²⁸.

★

Discuțiile prezentate mai sus se refereau la cercul traco-cimerian, dar evident preocupările cercetătorilor s-au îndreptat în egală măsură și asupra originii cimerienilor și mai ales asupra „locului lor de baștină”. La sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru cercetătorii ruși au pus eticheta de „cimeriene” tuturor înmormintărilor de epoca bronzului (atît timpuriu cît și tîrziu)²⁹ datorită dificultăților întîmpinate în separarea mormintelor cimeriene de restul descoperirilor, și în parte, datorită numărului redus de monumente cercetate. Ne vom ocupa în cele ce urmează de etapele mai importante ale studierii problemei cimeriene de către cercetătorii sovietici. Noile descoperiri arheologice și studiile privind cronologia relativă a epocii bronzului și începutul hallstattului în raport cu culturile Europei Centrale au permis stabilirea cronologiei absolute a bronzului tîrziu. N. N. Čerednicenko³⁰, bazîndu-se pe aceste realizări, stabilește, în legătură cu cultura Srubnaia, că aria sa de răspîndire nu s-a extins niciodată între Ural și Nistru și că putem distinge complexe sale mai vechi în est, iar cele mai tîrzii în vest. În acest fel el fundamentează ipoteza migrației de dincolo de Volga spre ținuturile din nordul Mării Negre, ipoteză formulată pentru prima dată de O. A. Grakova. După N. N. Čerednicenko, triburile Srubnaia și-au părăsit patria străveche de dincolo de Volga nu mai tîrziu de sfîrșitul etapei Pokrovsk Timpurie (secolele XVI—XIV) în perioada următoare — Sabatinovka — (secolele XIV—XII) teritoriul de pe malul drept al Volgăi și aproape tot bazinul Donului rămîne pustiu, în timp ce în etapa Belozersk (secolele XII—IX) triburile srubniene ajung în zona Mării Negre și pe cursul inferior al Donului (complexele de tip Kobiakovsk), oprindu-se în aceste limite geografice aproape pînă în momentul invaziei scitice.

La crearea unei viziuni de ansamblu asupra perioadei în discuție au contribuit și descoperirile arheologice din ultima vreme³¹: (așezările de tip Sabatinovka de la Kirov și Čihalovsk și descoperirile de tip Belozersk: așezarea de la Derevka, cimitirele plane de la Širokoe și Kompaniicy ca și curganul de la Stepnoi) care au avut ca rezultat lărgirea cunoștințelor despre traiul sedentar, ritualul funerar și cultura materială a populațiilor purtătoare ale culturii Srubnaia, precizîndu-se existența unui proces de formare a aristocrației tribale. Deosebit de importantă pentru perioada tîrzie prescitică este cercetarea curganului de la Zolnoe — datat în etapa Novočerkask — deoarece prin el s-a documentat lipsa

²⁷ E. Pátek, *MittArchInst*, 1, 1970, p. 118—120; T. Kemenczei, *EvkMiskolc*, 6, 1966, p. 71—72; 10, 1971, p. 55—59; P. Patay, *ActaArchHung*, 21, 1969, p. 210.

²⁸ A. László, *SCIVA*, 26, 1975, 1, p. 35.

²⁹ A. I. Terenojkin, *Kimmertcy*, Kiev, 1976, p. 8.

³⁰ N. N. Čerednicenko, *Istoriĵa srubnoi plemen Podon'ja* — autoreferat (după Terenojkin-op. cit., p. 17—18).

³¹ A. I. Terenojkin, op. cit., p. 18.

unei legături genetice cu cultura scitică și, în același timp, s-a stabilit că piesele descoperite nu au putut aparține sciților.

Studiile cercetătorilor mai sus pomeniți, ca și descoperirile arheologice menționate i-au permis lui A. I. Terenojkin în 1964³² să presupună că în secolul al VII-lea s-a produs o migrație a sciților din adîncul Asiei, migrație în urma căreia ei au luat locul cimerienilor. Confirmarea acestei ipoteze s-a datorat cercetărilor — destul de numeroase — din Peninsula Kerci și de lingă Rostov pe Don. Publicarea în 1970 a curganului „cimerian” de la Suvorov a pus în circulație un bogat material arheologic care a fost legat de ritualul funerar și de cultura materială a cimerienilor. Pe lingă acesta mai trebuie menționat marele curgan din statul Balka, ce cuprinde două înmormintări de războinici călăreți, în cavou cu birne de lemn, la care se adaugă o serie de descoperiri întâmplătoare — în acest sens subliniindu-se importanța pumnalului de fier cu mîner în formă de cruce de tip prescitic din satul Bereska. Luînd în considerație aceste ultime rezultate, A. I. Terenojkin emite ipoteza conform căreia cimerienii în totalitate trebuie identificați cu toată cultura Srubnaia³³. Noutatea acestei ipoteze constă numai în caracterul ei „totalitar”, deoarece și alți cercetători au identificat pe cimerieni cu cultura Srubnaia, dar numai cu acele populații din partea vestică a Mării Negre sau doar cu etapele ei mai tirzii. După opinia lui Terenojkin „cultura Srubnaia a epocii bronzului și începutul epocii fierului, așa cum se dezvoltă nouă în ultimele descoperiri, ne introduce în cel mai adînc trecut al istoriei cimerienilor”³⁴. Dacă după părerea sa cimerienii, ca și sciții, erau de origine iraniană, stabilirea identității „cultura Srubnaia=cimerienii” are implicații asupra istoriei de început a populațiilor iraniene ca și asupra discuțiilor referitoare la problema indo-europeană în ansamblu. Zăbalele de tip Koban și pumnalele de fier cu garda în formă de cruce sînt elemente discutate de cercetător în legătură cu problema traco-cimeriană. După opinia sa cimerienii au jucat un rol important în răspîndirea fierului nu numai în est, dar și în Europa Centrală; cimerienii de stepă, în contact nemijlocit cu civilizațiile de avangardă ale țărilor Mediteranei estice au fost cei dintîi ce au folosit fierul(și chiar o formă de oțelire). Părerea sa intră însă în contradicție cu ipotezele altor cercetători, după care nu mai putem vorbi — în stadiul actual al cercetărilor — de o „cale cimeriană” de răspîndire a fierului. Problema originii și căilor de difuzare a fierului pe teritoriul României a fost discutată în repetate rînduri. D. Berciu și M. Petrescu-Dîmbovița au considerat „calea cimeriană” ca o filieră mai mult decît posibilă a pătrunderii metalurgiei fierului pe teritoriul țării noastre³⁵.

³² Idem, *Kimmericy*, Kiev, 1964.

³³ Idem, *Kimmericy*, Kiev, 1976, p. 19—20.

³⁴ *Ibidem*, p. 21.

³⁵ Pentru „calea cimeriană” vezi: D. Berciu, în *Istoria României*, I, 1960, București, p. 1:9 și urm.; idem, *ArchRozhl*, 16, 1964, p. 264 și urm.; idem, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 395—402; idem, *Zorile istoriei la Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 235—242; ca și M. Petrescu-Dîmbovița, *AȘU Iași*, 6, 1960, 2, p. 195. În legătură cu apariția pieselor de tip răsăritean pe teritoriul țării noastre vezi: M. Rusu, *Dacia, N.S.*, 7, 1963, p. 195 și fig. 6; K. Horedt, *Dacia, N.S.*, 8, 1974, p. 127—130 și fig. 3; M. Petrescu-Dîmbovița, în *Actes du VIIIe Congres Int. Prehist. et Protohist.*, I, 1971, Belgrad, p. 181; idem, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 33.

D. Berciu, bazându-se pe părerea lui Krupnov, conform căreia a doua perioadă a culturii Koban începe din secolul al VIII-lea și se caracterizează prin folosirea fierului în prelucrarea uneltelor și armelor, ca și pe faptul că în această perioadă are loc răspîndirea în aria culturii Koban a unor elemente de cultură din Urartu, considera că răspîndirea spre vest a obiectelor de fier — ce devin frecvente începînd cu secolul al VIII-lea — s-a produs prin filiera Caucazului. În aria carpato-dunăreană și în Europa Centrală prezența în mediul autohton a pieselor de harnașament și a ananitor elemente sau influențe, documentate în seria tezaurelor de aur de la Mihalkow-Fokorú-Dalj-Boarta-Biia și legate în general de triburi nomade sau seminomade, trebuie conexată cu fenomenul difuziunii metalurgiei fierului pe calea răsăriteană — cimeriană. În ultimele decenii însă, ipoteza după care în nord-vestul Peninsulei Balcanice exista un centru de metalurgie a fierului, cel mai tîrziu în secolul al XI-lea, independent de centrul microasiatic, a fost întărită de descoperirile din vestul României (Banat, Maramureș), evoluția culturală din această parte a țării fiind foarte puternic legată de spațiul central-european și de cel sud-est alpin — nord-vest balcanic. În legătură cu „calea cimeriană” de pătrundere a metalurgiei fierului putem numai sublinia că apariția unor piese de harnașament identificate ca fiind de tip răsăritean se produce în Ha B₃ pe teritoriul României. Dealtfel, așa cum am mai arătat, descoperirile din Cîmpia panonică ca și demonstrația făcută de A. Lászlo în legătură cu pătrunderea toporului plat cu aripioare dintr-o direcție inversă decît „calea cimeriană” — adică dinspre spațiul carpato-dunărean spre est — ridică probleme speciale în ceea ce privește teritoriul României.

Piese cunoscute ca „cimeriene” — în special arme și harnașament — sînt prezente în mai multe regiuni. Astfel, vestigiile tipice apar în complexe culturale Cernoles, Saharna și în Hallstattul tracic, ca și în regiunea Caucazului de nord — în cimitire de tip Koban —, unde s-au descoperit pumnale cu minerul în cruce (în serii mari). Cel mai îndepărtat complex cu descoperiri cimeriene este — după cum ne spune Terenojkin — cimitirul Zandag din Daghestan. În regiunea Volgăi și Kamci s-au descoperit în etapa veche a culturii Ananino, cea care precede invazia sciților la Marea Neagră, stele funerare cu reprezentări de arme: unele atribuite acestei culturi altele cimeriene. Piese datează din secolele VIII—VII. Pietre funerare ale unor războinici presciți au fost descoperite și în Europa răsăriteană: vezi stela antropomorfă „propriu-zis” cimeriană scoasă la iveală în 1971 în Bulgaria³⁶. Judecînd după răspîndirea acestor piese putem deduce că acțiunea (sau influența) cimerienilor asupra lumii înconjurătoare a premers acele schimbări din lumea veche care, în timpul dominației scitice la nordul Mării Negre, au avut loc pe spații largi. Descoperirile de vestigiile cimeriene în aria cercului cultural traco-cimerian, în cultura Cernoles, protomeotică și ananiană veche ne permit stabilirea, în parte, a direcției, forței și perioadei de pătrundere a culturii cimeriene, după părerea lui Terenojkin.

Pentru perioada tîrzie descoperirile care s-ar putea referi la cimerieni sînt aproape numai de caracter funerar, din această perioadă nefiînd docu-

³⁶ A. I. Terenojkin, *op. cit.*, p. 22.

mentate așezări; ca urmare nu ne putem pronunța asupra gradului lor de sedentarism. În legătură cu cimerienii târzii, A. I. Terenojkin considera inițial că perioada lor cea mai târzie de dezvoltare ar corespunde total, în stepele nord-pontice, cu a doua etapă a culturii Černoles, cercetătorul nefăcînd distincție între complexele grupelor Černogorovsk și Novočerkask, și că sfîrșitul perioadei prescitică este raportat la 650 î.e.n., această limită corespunzînd începutului etapei timpurii scitice Žabotin, de pe Niprul Mijlociu. Cercetările lui Anfimov și Ilinskaja l-au determinat să-și nuanțeze ipoteza. Astfel, după V. A. Ilinskaja, etapa Žabotin începe mai devreme, la sfîrșitul secolului al VIII-lea sau la limita celui de al VII-lea, avînd în vedere vechimea grupei Novočerkask; conform concluziilor acestei cercetătoare, sfîrșitul etapei a II-a culturii Černoles s-a petrecut mai devreme cu o jumătate de secol. Descoperirea celor două cimitire protomeotice în Kuban — Nikolaevsk și Kubanki — i-au permis lui N. V. Anfimov să sesizeze succesiunea lor în timp, corelînd aceste monumente arheologice cu descoperirile cimeriene. Ca urmare a acestor cercetări Terenojkin împarte perioada prescitică cea mai târzie în două etape: etape Černogorovsk (secolul al X-lea — jumătatea secolului al VIII-lea) și etapa Novočerkask (jumătatea secolului al VIII-lea — jumătatea secolului al VII-lea).

A. M. Leskov, în lucrările sale privind Ucraina de sud și respectiv regiunea Kersonesului și Peninsula Kerki ³⁷ la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, își însușește împărțirea preconizată de A. I. Terenojkin, considerînd etapa Černogorovsk mai timpurie și Novočerkask mai târzie. Pentru această perioadă, în regiunea de la nordul Mării Negre, Leskov dă următoarea cronologie relativă și absolută: Srubnaia timpurie (secolele XV—XIV), Sabatinovka (secolul al XIII-lea — prima jumătate a secolului al XI-lea) și Belozersk (a doua jumătate a secolului al XI-lea — prima jumătate a secolului al VIII-lea) cu două subfaze — timpurie: Černogorovsk (a doua jumătate a secolului al VIII-lea — începutul secolului al VII-lea) și târzie (sfîrșitul secolului al VIII-lea — al treilea sfert al secolului al VII-lea). Urmînd părerile lui A. A. Iessen, M. Artamonov și B. N. Grakov ³⁸ el socotește că în sudul zonei est-europene sovietice, în vremea prescitică cea mai târzie, trăiau și cimerienii și sciții, identificînd pe cimerieni cu ramura apuseană a culturii Srubnaia din nordul Mării Negre, iar pe sciții cei mai vechi cu ramura estică, de pe Volga. Plasînd în perioada prescitică cea mai târzie triburile complexului Černogorovsk—Kamyșevaha, iar cele ale complexelor grupei Novočerkask din „ajunul răspîndirii culturii scitice” — în special între rîurile Volga și Don și în regiunea precaucaziană —, A. M. Leskov privește formarea întregului complex cultural scitic (arme, piese de harnașament, stilul animalier al artei) ca petrecîndu-se în secolul al VII-lea, în timpul migrațiilor scitice în țările Orientului Apropiat. Din cele prezentate mai sus reiese că, după concepția sa, cimerienii se identifică cu grupa Černogorovsk, iar sciții cu grupa Novočerkask, grupe care ar fi trăit în vremea prescitică pe teri-

³⁷ A. M. Leskov, *Predskifskij period vstepiah Severnogo Pričernomorija*, Moscova, 1971; idem, *Predskifskij period na Ukraïna*, autoreferat, (după Terenojkin).

³⁸ M. I. Artamonov, *SAMoskva*, 11, 1949; A. A. Iessen, *SAMoskva*, 18, 1953, p. 193; B. N. Grakov, *Skify*, Moscova, 1971, p. 13 și urm.

torii diferite ale părții sudice est-europene ale U.R.S.S. Conform ipotezei formulate de Terenojkin însă, cele două grupe reprezintă etape succesive în dezvoltarea aceleiași culturi Srubnaia, zona lor de răspândire rămânând aceeași.

Pornind de la ideea că cultura Srubnaia îi reprezintă în totalitate pe cimerieni, Terenojkin împarte această cultură în cinci etape ce acoperă nu numai bronzul târziu și perioada de trecere la epoca fierului, dar și începutul epocii fierului. Patria culturii Srubnaia timpurie (secolele XVI—XIV) a fost identificată încă de O. A. Krivcova-Grakova³⁹, pe Volga de Jos; aceeași autoare datează etapa Srubnaia timpurie — pe baza descoperirii de la Pokrovsk a vîrfului de suliță de tip Seimensk — în aceeași perioadă cu tezaurul de la Borodino. În această etapă are loc deplasarea populației din regiunea de stejă de dincolo de Volga spre regiunile Mării Negre. După părerea lui N. N. Čeredničenko, începutul etapei Sabatinovka corespunde pustiirii regiunii de dincolo de Volga, timp în care masa populațiilor srubniene se mută în ținuturile din nordul Mării Negre. Apariția în această zonă (vezi curganul de la Suvorov) a cazanelor de bronz de tip cimerian (atit cele nituite, cît și cele turnate și nituite) se leagă tocmai de migrația populației srubniene, căroră acest tip le era cunoscut din etapa presabatinovka⁴⁰. Cultura Srubnaia — în etapa ei Sabatinovka — prin contactele ei cu cultura Noua s-a dovedit strîns legată și de orizontul Peschiera (secolele XIV—XIII). Încercării lui A. M. Leskov de a revizui periodizarea culturii Srubnaia în zona Mării Negre i se opune V. A. Dergačev. Ca urmare a studierii tezaurelor de la Lozova și Berezovka — care cuprindeau vestigii tipice pentru culturile Sabatinovka și Noua — el le datează la sfîrșitul secolului al XIV-lea (Berezovka) și în secolele XIII—XII (Lozova). În etapa următoare, Reozersk — care corespunde încă epocii bronzului —, continuă așezarea treptată a triburilor Srubnaia la vest⁴¹. În această etapă este preluat din cultura siberiană a bronzului pumnalul cu garda în cruce de tip Karasuk. Ulterior evoluția acestuia a dus la formarea prototipului de tip akinakes. Tot acum apar psaliile de os în formă de scăriță de șa, cu trei orificii la mijloc. Un alt fenomen ce se poate observa este întreruperea legăturilor cu lumea carpato-dunăreană, uneltele de aramă și bronz venite din vest nemaifiind prezente în nordul Mării Negre. După părerea lui Terenojkin nu este exclus ca în acest moment al evoluției culturii Srubnaia să se fi produs „îmbogățirea” ei cu elemente necunoscute venite din sudul Siberiei și regiunile central-asiatice (vezi în acest sens spadele de bronz de tip Karasuk, pumnalele cu garda în formă de spin, zăbalele de bronz cu capete în formă de scăriță și psaliile corespunzătoare de tip Černogorovsk). Descoperirile din zona izvoarelor riurilor Ural și Miasa ne arată o posibilă cale de pătrundere a acestor elemente culturale.

Prelucrarea de către cercetătorii sovietici a complexelor presciticice cele mai tîrzii din estul zonei est-europene a U.R.S.S., ca și stabilirea cro-

³⁹ O. A. Krivcova-Grakova, MIA Moskva, 46, 1955; idem, MIA Moskva, 115, 1962, p. 6—7, 156—169.

⁴⁰ A. I. Terenojkin, *op. cit.*, p. 189.

⁴¹ V. A. Dergačev, *Klad konca bronzovo veka iz Moldavit, Chișinău*, 1973, p. 80—87.

nologiei lor relative a fost posibilă datorită în bună măsură largii răspîndiri a materialelor arheologice cimeriene de tip Černogorovsk și respectiv Novočerkask.

În legătură cu piesele „cimeriene” prezente în „cercul cultural traco-cimerian” s-a pus inițial problema migrației triburilor cimeriene spre vest, dar în stadiul actual al cercetărilor se consideră că elementele în discuție trebuie privite ca un rezultat al contactelor cu nordul Mării Negre — în general cu zona precaucaziană.

Din prezentarea istoricului discuțiilor purtate în jurul așa-zisei „probleme cimeriene” reiese că aceasta este un exemplu de ipoteză istorică utilizată ca premisă pentru explicarea fenomenului arheologic, metodă care astăzi nu numai că este depășită, dar trebuie abandonată. Nu avem de fapt nici o documentație istorică în legătură cu prezența cimerienilor în Europa de SE. Izvoarele îi atestă numai în Asia Mică și în stepele nord-pontice, astfel încît prezența cimerienilor în regiunile învecinate este de la început o pură ipoteză. În asemenea condiții a explica elementele de tradiție sau cultură răsăriteană prin prezența sau printr-o ipotetică migrație a cimerienilor nu este cu nimic justificat.

Poziția geografică a spațiului carpato-dunărean a favorizat întotdeauna pătrunderea de influențe culturale răsăritene din spațiile nord-pontice; nu există nici un motiv ca în această perioadă, a epocii vechi a fierului (înainte de secolul al VII-lea), să considerăm aceste influențe ca exercitîndu-se mai puternic, astfel încît să justifice ipoteza unei pătrunderi etnice. Dimpotrivă, toate cercetările asupra perioadei vechi și mijlocii a hallstattului arată limpede că spațiul țării noastre a fost mai receptiv față de influențele est-alpine și vest-balcanice, sau balcano-geice.

Este clar că întreaga teorie a cercului de cultură traco-cimerian, cu implicațiile de diferite ordine pe care le poate avea, a devenit un mit înrădăcinat adînc în tradiția cercetării, care nu se justifică însă prin descoperiri arheologice. Credem că facem un serviciu științei dacă vom înceta să folosim această noțiune și ne vom mărgini la interpretarea faptelor arheologice destul de bogate, așa cum se prezintă ele în stadiul actual al cercetărilor.

Hărțile de răspîndire a zăbalelor și pieselor de harnașament întocmite de G. Kossak⁴² ne prezintă un spațiu foarte mare (din nordul Alpilor pînă la Dunărea de Jos); printre piesele cartate distingem și unele analoge celor din zona nord-pontică și din zona caucaziană, piese care după părerea lui Kossak își au patria „undeva în stepele răsăritene”. Din analiza răspîndirii pieselor de harnașament reiese evident că acestea sînt specifice zonelor respective, în tipologia lor manifestîndu-se de multe ori și influențe din Europa Centrală și că părerea potrivit căreia tot ce este legat de cal și harnașament trebuie să vină din stepă este o prejudecată.

Pentru teritoriul țării noastre, piesele ce manifestă influențele culturii răsăritene sînt următoarele: tezaurul de la Boarta-Sibiu, spada de la Pănade, care reprezintă tipologic o variantă mai veche a pumnalelor „cimeriene” de tip Černogorovsk, săgețile cu două sau trei aripioare —

⁴² G. Kossak, *JarhbRGZ Mainz*, 1954, 1, p. 149—150, hărțile 2 și 5.

asemănătoare morfologic cu cele scitice —, zăbalele și psaliile de la Cipău și Vetiș⁴³, identice cu cele ale culturii Srubnaia — etapa Černogorovsk —, ca și depozitele de tip Vetiș.

Pentru perioada mijlocie a hallstattului în spațiul carpato-dunărean cultura Basarabi este considerată ca reprezentativă. Răspindirea descoperirilor aparținând acestei culturi, ce reprezintă una din cele mai complexe sinteze ale culturii materiale pe cea mai mare parte a teritoriului României, a fost socotit ca un puternic argument pentru unitatea etnoculturală în aria respectivă. Numeroasele cercetări efectuate aproape exclusiv după ultimul război mondial au dus, dacă nu la excluderea, oricum la restrângerea teritorială a migrației ipotetice susținute de V. Pârvan, P. Reinecke, I. Nestor etc. Cultura Basarabi se manifestă ca o evoluție firească a fondului local hallstattian carpato-dunărean și nu ca o cultură nouă pătrunsă din altă parte. Cultura materială unitară (reprezentată mai ales prin ceramică) poate fi corelată cu părăsirea cetăților cu val de pământ — mai ales în Transilvania — și cu împușinarea depozitelor de bronzuri. Avem de-a face deci pe de o parte cu o restructurare a locuirii în jumătatea nordică a spațiului carpato-dunărean, iar pe de altă parte cu procesul de înlocuire a armelor de bronz cu cele din fier.

Cultura Basarabi⁴⁴ este documentată în perioada secolelor VIII—VII, delimitându-se în timp prin fibula de tip traco-egeic descoperită la Brad într-un nivel cu siguranță pre-Basarabi (foarte probabil secolul al IX-lea — cel mai târziu începutul secolului al VIII-lea) și data de început a cimitirelor Ferigile și Gogoșu (mijlocul secolului al VII-lea)⁴⁵. Fibula cu cioc de la Poiana și fibulele-ochelari de la Balta Verde (datate în secolul al VIII-lea), fibulele cu picior triunghiular de la Popești și Șoldănești și zăbalele de la Șoldănești, Carevbrod și Balta Verde (datate în secolul al VII-lea) documentează perioada de dezvoltare a culturii Basarabi. Importante pentru cronologie sînt și depozitele de bronzuri din această perioadă, respectiv seriile Vințu de Jos și Bîlvănești-Ghidici⁴⁶ ce cuprind tipuri de obiecte databile în secolele VIII—VII.

Am încercat să prezentăm succint cultura Basarabi ca pe o etapă a continuității cultural-istorice a hallstattului pe teritoriul României. În acest context arheologic, piesele „cimeriene” descoperite la noi pot fi fie rezultatul unor influențe directe a culturilor răsăritene, fie rezultatul unor asemenea influențe exercitate în mod indirect (vezi A. Lászo).

Deși pentru perioada discutată în prezenta lucrare sînt cunoscute atât migrații și expediții de jaf ale cimerienilor și tracilor treri în Asia Mică, cât și înaintări spre vest ale triburilor scitice ce intră în conflict cu cimerienii (în Asia Mică și în nordul Mării Negre) dovezile arheologice nu sugerează afectarea teritoriului țării noastre decît în faza finală⁴⁷. Abia

⁴³ V. Vasiliev, recenzie : A. I. Terenojkin, *Kimmericy*, 1976, în *Dacia*, N.S., 22, 1978.

⁴⁴ A. Vulpe, *Dacia*, N.S., 9, 1966, p. 105.; idem, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 183—187; idem, în *Istoria României*, I, (sub tipar).

⁴⁵ Idem, *Dacia*, 21, 1977, p. 81 și urm.

⁴⁶ M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, p. 161—165 și p. 33.

⁴⁷ A. Vulpe, în *Istoria României* (sub tipar); idem, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 202—203.

după distrugerea uniunii cimeriene nord-pontice de către sciți — probabil către mijlocul secolului al VII-lea — ca ecou al evenimentelor sus-menționate se observă și în spațiul carpato-dunărean o serie de restructurări ale grupurilor culturale și apar, poate, unele infiltrări străine.

NEW LIGHT ON THE CIMMERIAN PROBLEM IN THE CARPATHO-DANUBIAN AREA

ABSTRACT

This article deals with the history of research upon the Cimmerian problem, laying stress on its archaeological aspects and its implications in the ancient history of Romania.

The theses concerning the location of the Cimmerian people and their part in the history of South-Eastern Europe are reviewed; in this context, the concept of "Thraco-Cimmerian cultural circle" is brought into discussion.

The author considers that nowadays, the "Cimmerian problem" represents an example of historical hypothesis used as a premise for explaining some archaeological phenomena, a method which is not only out of date, but must be abandoned. As a matter of fact, we have no historical documentation concerning the presence of Cimmerians in South-Eastern Europe. The sources attest their existence only in Asia Minor and in North Pontic steppes, so that their presence in the neighbouring regions is but a hypothesis. Under such circumstances, to explain elements of eastern tradition or culture through the presence or through a hypothetical migration of the Cimmerians is unfounded.

The geographical position of the Carpatho-Danubian area has always favoured the penetration of eastern cultural influences from North Pontic regions; there is no reason for us to consider these influences in the Early Iron Age (before the 7th century B.C.) so strong as to justify the hypothesis of an ethnic penetration. On the contrary, recent research on Ancient and Middle Hallstatt demonstrates clearly that the area of our country has been more receptive to East-Alpine and South-Western Balkan or Balkan-Aegean influences than to the Eastern ones.

The whole theory of the "Thraco-Cimmerian cultural circle", with all its possible implications, appears now as a myth deeply rooted in research tradition, without being confirmed by any archaeological discovery. In the present state of research, it would be most desirable to renounce the concept of „Thraco-Cimmerian cultural circle" in interpreting archaeological facts.